

Liepos pabaigoje greitas oro laineris mane su dideliu iš visos Lietuvos susirinkusiu moksleivių grupė skraidino į tolima Sibirą. Džiaugiausi, kad į šiuos kraštus vykstu savo noru, o ne taip, kaip balsais prieškarlo ir pokario metais. Po lėktuvo sparnais slinko platioji Rusija: kalnus keitė upės, upes — miškai. Net balsu pagalvoti, kokį atstumą gyvuliniuose vagonuose turėjo nubildėti mūsų téval ir protéviai, ir dar balsiau prisiminti laikraštyje perskaitytus moters prisiminimus, kai jis, būdama dar maža mergaitė, pėsčia parėjo į giminę iš Sibiro.

Lektuvas nusileido Irkutskę, kur ir prasidėjo mūsų ekspedicija. Dar Lietuvoje pasiskirstė į 4 grupes, patraukėme iš anksto numatytais maršrutais. Mus iš tolo buvo galima išskirti iš mišnios, nes visi nešiojome trispalves kepuraites.

Ekspedicijos pradžioje keliau Talcinkos upės pakrantėmis. Pirmuosius tremtinių pėdsakus aptikome Kardonu vadinaname vienkiemyje. Cia buė didelio tremtinių kaimo, iš kurio bellė tik didele žaliuojančia pleva, pastatų pamatų liekanos ir kiek tolėliau miške — tremtinių kapinės. Vaizdas kapinėse nūrus: nedidelėje miško aikštéléje po 4—5 metrų aukščio kryžiai želia aukšta žolė, ant pačių kapų keroja brūzgynai, dar tebestovi kažkada juosusios kapinaites tvaros fragmentai. Tokioje vietoje prityla kalbos, negirdeti linksmu pokštui, visi sėžinėjai dinba, stengdamiesi suprasti, išgyventi nors dalelę to skausmo, netekties, kurią patyrė mūsų nelaimingieji tautiečiai šiuose nesvinguose kraštuose. Rankomis rovėme dyglią žolę. Nupešę ją, kirsavome ant kapų užaugustus ir spėjusius kryžius praaugti medžius, brūzgynus, sukasavome ant kapų aukštus kauburėlius, kad jie po kelių metų nepaskęstu žolėje. Kapų kauburėlius papuošdavome ant tremtinių

Sibiro žemėje keliasi kryžiai

Rugsėjo 9 d. „Naujajame kelyje“ rašėme apie J. Jablonskio vidurinės mokyklos dyliktoką P. Montvilą, praėjusią vasarą dalyvavusį ekspedicijoje „Tremtinių keliais“.

Štandien pradedame spausdinti jo išpūžius iš šios ekspedicijos.

namų pamatum augančiomis ramanėmis ar kitomis gėlėmis. Stose kapinėse mes radome 14 kapų. Beveik ant visų kryžių buvo užrašai, kurie mums padėjo nustatyti tremtinių išvežimo datą, vardą, pavardę, vietą Lietuvoje, iš kurios buvo ištremti.

Nusibraižiau šių ir vėliau rastų kapinių planus, tremtinių pavardestes — viską, ką radau parašyta. Blogai, o galbūt ir gerai, kad niekur neradau palaidotų tremtinių iš Marijampolės, iš mūsų krašto. Dauguma mūsų aptiktų tremtinių, kurių palaišai liko išsėtis Sibiro žemėje, buvo išvežti iš Panevėžio, Utenos, Rokiškio, Kupiškio apskričių. Jeigu ką nors sudomintu mano surinkta medžiaga apie mūsų ekspedicijos rastas kapines ir tenai palaidotus žmones, kreipkitės į mane adresu: Marijampolė, Aušros g. 43, tel. 50536.

Nors sunkiai keliau ir dirbam, tačiau neužmiršdavome dai-

nos, ūmalkštaus žodžio, linksmo pokšto. Iki velyvos nakties prie laužo netildavo įvalrūs pasakojimai, dainos. Gerdami kvapnį įvalrių žolelių arbata, dažnai sulaukdavome aušros. Nors rytas žadėdavo 20—30 kilometrų varginančios kelionės, tačiau mes to nesibaigėme, nes žinojome, kad atvažiavome ne išsėtis, ne į kurortą, bet į lietuvių kančių žemę dirbtį, neleisti žuti tauriam mūsų tautiečių atminimui.

Sutvarkę Kardono kapines, kita dieną iškeliauome gilyn į taigą ieškoti kitų tremtinių pėdsakų. Nuo šiol mes keliauome ne vieni, nes beveik visą ekspediciją mus lydėjo nauji mūsų draugai Olegas ir Jura. Valkinai mums labai daug padėjo — juk jie taigoje užaugę. Sibiro stichijos išauklėti, žiną visas jos paslapčiai. Jie miešai sutiko mums padėti turbūti ir todėl, kad Olegas yra lietuvis, nors lietuviškai

nebemoka, gimtosios kalbos nebemoka ir jo motina, kurios namuose baigiantis ekspedicijai svečiavomės.

Ir taip, braunamės gilyn į taigą. Baigėsi keliai, beliko tik kvartaliniai linijų proskynos, kuriose dažnai telkšo vanduo ar želia brūzgynai. Tokiai atvejais tekday brautis per pačią taigą. Taiga — tai ne Dzūkijos pušynai, tai amžinų sutenų karalystė, kur pasiklyst vieni nėkai, o pasiklydės prisiauksi ne žmogų, o plėšrū žvérų. Niekas taip nevargina, kaip landžiojimas su kompasu rankoje po brūzgynus, medžių tankmę, laipojimas per storas didžilių kedrų, maumedžių išvartas, šokinėjimas per vieną šalla kito tekaničius ir besipinančius tarp savęs upelius, klampojimas aplink šiuos upelius liulančiose pelkėse, slydinėjimas ir kliuvinėjimas už apgaulingai samanomis apaugu sių uolių, akmenų. Visas šias kliūtis lyg skraiste pridengdavo prietaim, kurios nenugalėdavo pro tankias aukštųjų kedrų ir maumedžių šakas prasiskverbiantys skysti švlesos spindulėliai.

Vadovaudamiesi komposu, vadovų patirtimi ir labai prastu kvartaliniu žemėlapiu, pamažu stumėmės pirmyn ir tikėjomės patenkti į 52-a kvadratą — bevardį buvusį tremtinių kaimą, ten sutvarkyti kapines, tačiau patekome į kitą vietą, kaip vėliau ūmalkškinome, vadinamą Srednia. Ištrūkė iš į lazdynus panašių beržų tankmės, nustebome ūmai atsivėrusiu vaizdu: didelės kailvos papédėje raudonai žydėjo plati pieva. O kur ne kur iš aukštostos žolės kyšantys barakų griuvėsiai bylojo apie čia gyvenusius tremtinius. Zmonės čia nebegyvena, ir jų būstų griuvėsiuose šeimininkauja nuodingios gyvatės, kurios dėl mūsų neatšargumo vos į aną pasaulį nepasiuntė keliis mūsiškius.

P. MONTVILA
(Bus daugiau)

(Tėsinys. Pradžia Nr. 243)

Trūmpas poilsis, ir pirmyn — ieškoti tremtinį kapų. Niekas negalvojome, kad jų teks ieškoti 4 valandas. Įvairiai bandėme juos surasti: ieškojome visi kartu, ieškojome pasiskirstę po du, po tris, o galiavais išsiirkiai vė kas 25 metrai tol mišką „šukavome“, kol aptikome kapines. Nė vienos kapinės manęs taip nesukrėtė, nesujaudino, kaip šios. Turbūt todėl, kad Jose tvyrojo gūdį prietema, spengianti tyla, dulki šaltas lietus, o gal todėl, kad aš jas aptikau. Bet turbūt labiausiai širdį žeidė pačių kapinių vaizdas. Nė vieno se kapinėse neradome tiek daug aukštų kryžių. Cia jie stovėjo beveik prie kiekvieno kapo, o kapų radome 18. Vieni kryžiai tebestovėjo tiesiai, kaip kareivai sargyboje, taip, kaip pastatė patys tremtiniai, kitii — pasvirę, palinkę, skaičiuodami paskutines savo dienas, o dar keli beviltiškai guliėjo ant žemės, baigdami trūnysti. Sią akimirką pagalvojau, iš kur mes būtume sužinojė, kad čia palaidoti lietuvių tremtiniai, jeigu ne šie didingi kryžiai.

Kai radome šiuos Srednios kapus, diena jau éjo į pabaigą, ir vakaro prieblaunda, sutirštinta švininių lietaus debesų, užtraukusių dangų, paslėpē nuo mūsų kapus ir neleidži juos suvarkyti.

Kita diena mus pasitiko nesvetingai: su viesulais ir lietuvių, beje, nuo jo ir pabudome. Valgydami lašinius ir užsikasdami dešra (mat duonos jau neturėjome), nutaréme ir taip nedidelei 14 žmonių grupel pasidalinti į dvi dalis: vieni liks tvarstyti Srednios kapines, o kiti eis ieškoti nerastoj 52 kvadrato ir ten sutvarkyti kapines, o po pietų vėl visi drauge keliauims toliau, į Malyškiną.

Prieš pietus suvaikščiojome

Sibiro žemėje keliasi kryžiai

puose balsus vaizdas: métosi žmonių kaulai, kaukuolės, keli mažyčiai, sutrešę pravoslaviški kryželiai liudija, kad čia palaidoti ne lietuvių. Bandėme rasti ir lietuviškus kapus, tačiau veluti. Ir čia gyvenantys žmonės sakė, kitokiu kapų nežina.

Prieš išeidami toliau, dar šiek tiek pakalbėjome su vietiniuose gyventojais. Iš pokalbio paaiškėjo, kad jie verčiasi medžiokle ir gyvulininkyste, į artimiausią parduotuvę, kuri yra beveik už 40 kilometrų, nukanka vieną kartą per savaitę, nusiperka duonos, konservų ir sakosi neblogai gyveną. Apie lietuvius nieko nežino, nes čia dar ne taip seniai įsikūrė.

Sauļel persiritus per zenitą, palikom Malyškino vlenkiemį, vargingus, bet nuoširdžius ir svetingus jo žmones. Nebereikėjo braūtis per taigą, lupti per kalnus, žingsniavome gana neblugu miško keleliu. Dažnos balos ir purvas buvo gerokai mieliau negu taigos tankmė, grasinanti paklaudinti savo labirintuose. Pasistiprinę gliukoze ir vitamniais, gana nesunkiai nuéjome 10 kilometrų ir patekom į būvusį tremtinį kaimą Alatajų. Cia bûta didelio kaimo, net parduotuvė buvo, tačiau dabar belikęs vienas namas, kuriamo labai skurdžiai gyveno senatvės išvarginti senellis su pačia. Atėj į Alatajų, nustebome pamatę kaimo teritorijoje besirašančią ir kažkur miške išnykstančią aukštą spygliuotos vienos tvarą — nejaugi tai likę nuo „anų laikų“. Kaip vėliau sužinojome, tai šiek tiek vėlesniu laiku reliktas: į šį vielų tvora aptvertą voljerą iš miško bûdavo suvaromi žvýrys ir čia medžiodavo iš užšienio atvykę medžiojai. O mūsų šalis tokiu bûdu medžiojo valiuta.

P. MONTVILA
(Bus daugiau)

Sutemo, išsigiedrinusime danjuje įsliebė milijonal žvaigždžių, o Malyškino kaip nėra, taip nėra. Pagaliau beetinančius tarsi iš miego pažadino kažkur netoli skambantis šunų lojimas — vadinas atėjome. Tik dabar pajutome balsų nuovargį. Nenusiémę kuprinį, sukritome ant rassotos žolės ir taip turbūt būtume naukoje. Jeigu ne Olegas, Jura ir vadovas. Jie užkûrė lažą, išvire stiprios arbatos, kuri mus šiek tiek atgaivino.

Atrodo, nespėjome sumigti, o jau reikia vėl keltis. O kokia graži rytmėčio gamta: dalis pievos žydi raudonai, kita dalis — gelšval, o dar kita — baltai. Iš rûko, tarsi iš pieno jūros, lyg aisbergai kyšo barakų griuvėsių, kažkur horizonte iš rûkų vaduoja mūsų perkopči kalnai, rytuose ryžtingai į zenitą ritasi saulė. Si kartą gana nesunkiai radome tremtinį kapines, tačiau ne lietuviškas, o rusiškas. Ka-

(Pabaiga. Pradžia Nr. 243)

Lietuviškų kapinių neradome. Gal jos buvo voljero teritorijoje ir jas tyčia sunaikino piktos valios žmonės? Galbūt.

Kitą dieną, perbridę „ledinį“ vandenį (+6°C) plukdančią upę, gražiomis jos pakrantėmis nulingavome į Charkatai kaimą. Paėjė kelias valandas, priėjome lūšnelę, iš kurios kamino kilo baltas dūmelis — gyvena žmonės. Dar labiau apsidžiaugėme, kai už jos pamatėme stovintį sunkvežimį. Visi tarsi atgijo, vildamiesi, kad pavėžins. Ilgal nesvarstę, pastuntėme „delegatus“ prašyti transporto. „Delegatai“ žmones rado bevalgančius. Seimininkas, sužinojęs, kad mes norime, paliko nesuvalgytą viralą, įpiršo kelis kepaliukus forminės duonos, lyg nujaudamas, kad mes Jos neturime, ir greitai užkūrės „gaziką“ nukratė mus į Charkatai kaimą.

Pripratę viską sverti pinigais, netgi paslaugas, norėjome atslyginti, užmokėti valruotojui, bet šis atsisakė imti iš mūsų pinigus, sakydamas, kad tokioje gamtos stichijoje darant paslaugą galvoti ar tikėtis naudos yra nuodėmė. Taiga čia žmogų taip išauklėjo. Kiekvieną dieną gresiantis piktas gamtos „pökštasis“ išugdė žmoguje nuoširdumą, paslaugumą, pareigos jausmą padėti nelaimės ištiktajam. Deja, kaip tik šių bruožų trūksta Lietuvos žmogui. Tai jausdavome kiekvieną kartą bendraudami su čiabuviais.

Vietovė Charkatai — viena gražiausiai Pabaikalės nacionaliniame parke.

Mums atvykus, iš vienišos trobelės pabiro gausybė vaikų. Kaip jie nuoširdžiai džiaugėsi, galėtų padendrauti su nepažistamais žmonėmis! Valkai padėjo surasti kapines. Dar niekada nebuvo taip sunku jas tvarkyti, kaip šikart. Charkatajuje sutvarėme dvejas kapines. Cia kry-

Sibiro žemėje keliasi kryžiai

žiai gerokai mažesni už matytus kitose kapinėse ir padaryti ne iš maumedžio, o iš pušies. todėl daugelis supuvę, sutrešę, retas kuris tebestovi, tvorelės taip pat supuvę, išvirstę. Kapų kauburėliai labai nežymūs, susmegę, užželę vešlia žole, todėl norint juos paaukštinti, reikiėdavo pirmiausia juos surasti, iščiupinėjant kiekvieną kapinį žemės pėdą. Tai buvo įmanoma padaryti tik apiplovus žolę — visos juk nenupeši rankomis. Mūsų džiaugsmui, gyventojai turėjo dalgi, čia vadinamą „litovka“.

Kitas dienas vėl liūtų keitė liutis, pažeme šliaužiančius debesis lyg stulpai ramste iš kalnų šliautų kylanti drėgmė. Sniokščiant liūčiai, bėgdavome į trobą, todėl turėjome progos išsamiai susipažinti su čiabuvių buitimi. Iš išorės sulopytas, paramystas namelis ne geriau atrodė ir iš vidaus. Kartonu arba laikraščiu apkiliuotos sienos, išdaužyti langai užkamšlioti skudurais, geležinės lovos, kiti baldai, pačių daryti. Visur tvyro šlap-

mo kvapas, šmirinėja ir cypauja žiurkės, pelės, aplink kojas trinasi ilgaplaukės Sibiro katės. Nors čia gyvena skurdūs ir tamšūs žmonės, tačiau nuoširdūs ir geranoriški.

Iš Charkatajus išėjome tuo pačiu keliu, kuriuo ir atėjome. Grįžome į Alatajų, o iš jo nesibaigiančio lietaus permerktu keliuku nuklampojom į Ceremšankską.

Dieną pradėjė Charkatajuje, planavome pabaigtį Bolšaja Rečka kaimė. Turbūt jo būtume nepasiekę, jeigu ne Ceremšankos kaimo šeimininko gera valia, nuoširdumas. Jis pasisiulė mus nuvežti į Bolšaja Rečka kaimą traktoriumi.

Kai dangus émė temti, pagaliau pasiekėme upės vardu vadinančią kalmą. Nežinojome, kaip atsidėkoti geradarui, pervežusiam mus tokiu, vos ne pragaro keliu. Padovanojome jam kelis lietuviškus ženkliukus, simboliškai pakvietėme apsilankytį Lietuvoje ir išskubėjome ieškoti vienos nakynei. Skani tą vakarą buvo arbata, kaip niekad ilgai

prie laužo skambėjo gitara ir liūdmesnės nei anksčiau dainos. Galbūt todėl, kad ekspedicija artėjo į pabaigą, kad Bolšaja Rečka — paskutinis kaimas, kuriamo dar mūsų laukia tremtinį kapal, galbūt todėl, kad nereikės kliaidžioti taigoje žvérių takais, kopti per kalnus klampoti per pelkes.

Kitą dieną, ieškodami kapinių, apvaikščiojome kaimą. Tai nemažas, turintis apie 5 tūkstančius gyventojų, tipiškas rusiškas kaimas: iš už aukštų tvorų kyšo viena į kitą panašios bakūžės, į gatvę atsukusios po tris langus, papuoštus meniškai išdrozinėtomis langinėmis. Prie už tvorą aukštesnių vartų ant suoliukų sėdi bobutės ir diedukai. Jaunimo kaimė labai maža. Brisdami gatvelių purvynu, gyventojų padedami, suradome kapines. Tai buvo paskutinės, šeštost, mūsų sutvarkytos kapinės.

Siame kaimė sutikome ir lietuvių. Vieni dar moka tėvų kalbos, kiti jau užmiršę, o dar kiti jos nė nemokėjo. Didelio noro grįžti į Lietuvą nerodo netgi tie, kurie joje gimė. Vieni neturi pas ką grįžti į Lietuvą, kiti čia sukurę šeimas, užaugino vaikus, susiejo gyvenimą su šiuo kraštu. Bet daugelis nenori gyventi nei čia, nei Lietuvoje, abejingi Pertvarkai, netiki gražiaus žodžiaus. Gal kitur Sibiro lietuvių kitokie?

Dar keliais dienas praleidome Bolšaja Rečka kaimė, mus beveik visą ekspediciją lydėjusio lietuvio Olego Gedos namuose. O po to išvažiavome į Listvenką — gyvenvietę, įsikūrusią Balako pakrantėje. Ten susitikome su kitomis mūsų ekspedicijos grupėmis, pasidalinome įspūdžiai, pailsėjome. Netikėtai pasirodžiusi saulė leido išsidžiovinti rūbus, palapines, visą mantą, išsimaudytį Balakale ir su gera nuotaika grįžti namo.

Povilas MONTVILA